

Выпішыце са сказаў зваротныя дзеясловы. Абзначце ў іх канчаткі і постфіксы.

У якім значэнні ў апошнім сказе ўжыты прыметнік *дружны*: а) 'звязаны дружбаю, узаемнай дапамогаю, выручкай'; б) 'які адбываецца адначасова, сумесна, бурна'?

70. Прачытайце тэкст. Падбярыце да яго загаловак, які перадаваў бы тэму тэксту.

У к..нцы лістапад.., калі на парозе зіма, м..дзвездзі залазяць у б..рлогу. Яна робіцца ў дрымучым лес.. . Пад вываратнем выкопваецца яма, засцілаецца мя..кім гал..ём, сухою лістотаю і мохам. Зверху накладваецца шмат гал..я. На яго напáдае снег, утворацца в..лікая гурба^л — і ўнутры цёпла. Здагадацца, што гэта б..рлога, можна толькі па тым, што над гурбай праз адтуліну падымаецца пáра. Гэта дыхае м..дзвездзь (*Паводле А. Жука*).

Запішыце тэкст, замяняючы, дзе гэта магчыма, зваротныя дзеясловы адпаведнымі незваротнымі. Устаўце прапушчаныя літары.

У з о р: У мядзвездзіцы *нарадзіліся* медзвездзяняты. — Мядзвездзіца *нарадзіла* медзвездзянят.

Раскрыйце сэнс выразу *на парозе зіма*.

§ 13. Трыванні дзеяслова

71. Прачытайце сказы. Пастаўце пытанні да дзеясловаў.

Званіў тэлефон на стале
(*І. Шамякін*).

Мы ішлі вуліцамі пустога
горада (*У. Караткевіч*).

Апошнім часам стары князь
дужа хварэў (*В. Шырको*).

Тэлефон зазваніў надрывіста
і трывожна (*А. Якімовіч*).

Хлопцы пайшлі ў арэхі
(*І. Навуменка*).

Пятро прастудзіўся і захварэў
(*І. Шамякін*).

Якія дзеясловы абазначаюць незакончанае дзеянне? На якія пытанні яны адказваюць?

Якія дзеясловы абазначаюць закончанае дзеянне? На якія пытанні яны адказваюць?

Дзеясловы **незакончанага трывання** абазначаюць незакончанае дзеянне, якое адбываецца, адбывалася ці будзе адбывацца, і адказваюць на пытанні што рабіць? што раблю? што рабіў? што буду рабіць?: *паўтараць, паўтараю, паўтараў, буду паўтараць*.

Дзеясловы **закончанага трывання** абазначаюць закончанае дзеянне, якое адбылося ці адбудзецца, і адказваюць на пытанні што зрабіць? што зрабіў? што зраблю?: *паўтарыць, паўтарыў, паўтару*.

72. Прачытайце тэкст. Якой сувяззю — паслядоўнай ці паралельнай — звязаны сказы ў кожным абзацы?

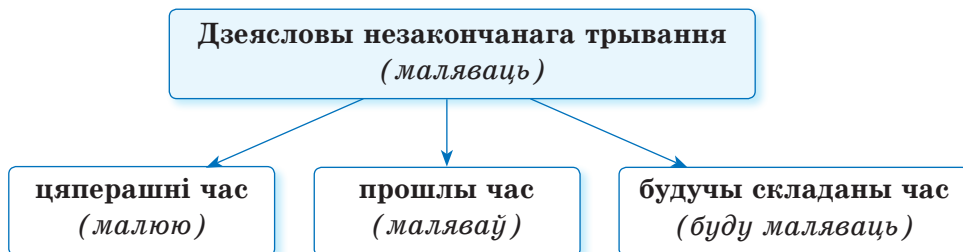
У вёсцы шумна: дзеці робяць снежную бабу. Уваткнулі ёй у галаву вугольчыкі — атрымаліся вочы. Усадзілі моркву — і ажыла баба: чырванее нос, як у чалавека. З морквы таксама прыладзілі **вусны**, паставілі дзіравае ядро на галаву, далі палку з венікам у рукі. Стаіць баба, смяецца. Рагочуць дзеці з яе, бегаюць вакол, весяляцца.

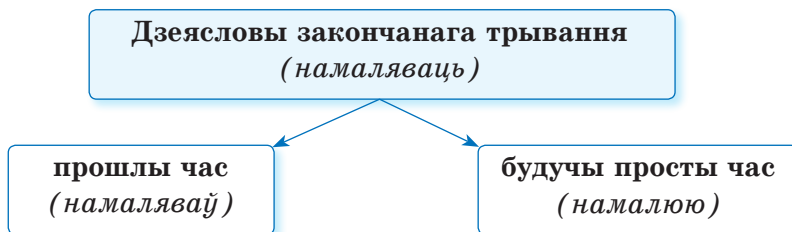
Не заўважылі **малыя**, як вечар наступіў, пацямнела. Пабеглі яны дадому. А заўтра зноў прыйдуць сюды гуляць (*Паводле В. Гурскага*).

Выпішыце з тэксту дзеясловы, размяркоўваючы іх на групы ў залежнасці ад трывання.

● Да якіх часцін мовы належаць выдзеленыя словы? Прывядзіце прыклады, каб гэтыя словы выступалі ў ролі іншых часцін мовы.

73. Прачытайце схемы. Дайце ім назвы.

Формы якога часу маюць дзеясловы незакончанага трывання? Закончанага трывання?

Ад дзеясловаў *думаць*, *прыдумаць*, *чысціць*, *пачысціць* утварыце і запішыце магчымыя формы часу.

Суадносныя пары трывання ўтвараюцца пры дапамозе:

- **прыставак:** *жаць* — *зжаць*, *маляваць* — *намаляваць*;
- **суфіксаў** *-ну-*, *-ва-*, *-іва-* (*-ыва-*), *-оўва-* (*-ёўва-*), *-а-* (*-я-*):
крычаць — *крыкнуць*, *засеяць* — *засейваць*, *атрымаць* — *атрымліваць*, *раз'яднаць* — *раз'ядноўваць*, *адчыніць* — *адчыняць*;
- **чаргавання ў корані:** *адабраць* — *адбіраць*, *назваць* — *называць*;
- **змены месца націску:** *в́ыклікаць* — *выкліка́ць*, *рассы́паць* — *рассыпа́ць*.

Звярніце ўвагу!

Пры далучэнні да дзеяслова незакончанага трывання прыстаўкі можа ўтварацца:

а) дзеяслоў закончанага трывання (лексічнае значэнне дзеяслова пры гэтым не мяняецца):

шыць — *сшыць*, *везці* — *прывезці*;

б) дзеяслоў з іншым лексічным значэннем:

шыць — *перашыць*, *везці* — *падвезці*. У гэтым выпадку дзеясловы не ўтвараюць трывальнай пары.

74. Утварыце і запішыце трывальныя пары дзеясловаў па ўзоры.

1. У з о р: *сеяць* — *па^асеяць*.

Мыць, абедаць, дзяліць, будзіць.

2. У з о р: *высыхаць* — *высах^ануць*.

Навісаць, раскісаць, вымярзаць, адмакаць.

3. У з о р: *акругліць* — *акругля^аць*.

Далучыць, адступіць, рашыць, замяніць.

4. У з о р: *пераадолець* — *пераадоль^аваць*.

Замазаць, падпісаць, загазаць, выканаць.

5. У з о р: *параўнаць* — *параўно^аўваць*.

Выкарыстаць, аб’яднаць, заслужыць, падслухаць.

75. Прачытайце тэкст, устаўляючы прапушчаныя дзеясловы.

Навучыўся лічыць

Сымонка ходзіць у дзіцячы сад.

Аднаго разу па дарозе дамоў хлопчык ... маме:

— А я ўжо лічыць навучыўся!

— Што ж ты, сыноч, можаш палічыць? — ... маці.

— Усё, што хочаш! — ... Сымонка.

Убачыла маці на плоце чараду вераб’ёў і ... :

— Гэтых^м птушак можаш палічыць?

— Магу. Толькі ты спужай іх, каб паляцелі. Як застанеца пяць, тады палічу (*Паводле М. Залескага*).

С л о в ы д л я д а в е д к і: *адказаць, пахваліцца, спытаць, пацікавіцца*.

Выпішыце з тэксту сказы з простаю мовай. Вызначце трыванне і час ужытых у іх дзеясловаў.

- Раствумачце пастаноўку знакаў прыпынку ў сказе са звароткам.

У мове ёсць дзеясловы, якія ўказваюць на працэс маўлення: *гаварыць, казаць, паведаміць* і інш. Прывядзіце прыклады дзеясловаў маўлення, што дадаткова перадаюць эмоцыі: *крычаць, бурчаць...*